

DANNE NORDLING:

Rättvisa i stället för socialism

Hur skall ett rättvist samhälle vara beskaffat? Med dessa ord inleds en mycket annorlunda bok från arbetarrörelsens förlag Tiden. Om detta innebär att rörelsen nu är villig att diskutera politisk-filosofiska frågor mera förut-sättningslöst finns det gott hopp om ett helt nytt samhällssystem i Sverige.

A Sen, M Walzer, J Rawls: **Idéer om rättvisa**. Volym 1 i Tidens idéserie. Tidens Förlag 1989

Vänsterns bokutgivning på detta område har sedan mycket länge varit ointressant. Man har bara varit ute efter att på olika sätt implementera en idé som formulerades på 1800-talet. Och redan då kunde kritiska bedömare konstatera att den var felaktig. Men Karl Marx lära om "utsugningen" av arbetarna passade en rörelse som ville förmå sina medlemmar att kämpa till sista blodsdroppen.

Rörelsen såg med välvilja att arbetarna och därefter löntagarna bibringades föreställningen att de var orättvist behandlade av "de rika". För att göra slut på "utsugningen" var arbetarrörelsen beredd att ta till våld. I Finland gjorde det socialdemokratiska partiet efter en valförlust 1917 mycket riktigt uppror mot den lagliga regeringen med inbördeskrig som följd. I Sverige ville man först pröva fredliga medel.

Mot en rörelse med så starkt förutfattade meningar är det naturligtvis meningslöst att vädja till dess rättrådighet. Dess medlemmar är ju *a priori* fördelade och därför är utjämning genom välfärdsanordningar och progressiva skatter likaledes *a priori* rättvist. Men om utsugningsläran är felaktig kommer saken i ett annat

läge. Socialdemokraternas acceptering av höga förestagsvinster sedan 1982 är ett praktiskt erkännande att Marx hade fel. Det nya förslaget till partiprogram (s), där de marxistiskt influerade doktrinerna ersätts med "medborgarrättens" primat, är en intellektuell motsvarighet.

En säker prognos är att Ingvar Carlsons "medborgarrätt" inte kommer att hålla måttet som ideologiskt fundament särskilt länge. Denna "rätt" är ju ingenting annat än att i andra termer förklara att majoriteten har en absolut rätt att bestämma — d v s ytterst att "makt är rätt". Betydligt mer konstruktiv är då den amerikanske filosofen John Rawls' ansats i de två uppsatser som inleder boken *Idéer om rättvisa*. Han återupplivar den gamla samhällskontraktstanken och diskuterar vilka grundläggande rättvisepprinciper människorna skulle komma överens om i en "ursprungssituation".

Om man inte vet vilken position man kommer att ha i det tänkta samhället menar Rawls att rationella egoister kommer att nå enighet om följande två grundprinciper:

1. Varje person har rätt till det mest vidsträckta system av lika grundläggande friheter som är förenligt med ett likartat system av frihet för alla.
2. Sociala och ekonomiska ojämlikheter skall arrangeras så att de är både: (a) till största möjliga nytta för de sämst ställda, såvitt förenligt med principen om ett rättvist sparande, och (b) fästade vid befattningar och samhällsställningar som är öppna för alla med lika chans tillträde.

Rawls, s k differensprincip (nr 2) exemplifieras av Sven Ove Hansson i en intro-

duktion i boken med lönerna för företagsledare: Höga löner måste både kunna visas öka produktionen och gynna de sämst ställda genom fördelningsmekanismernas konstruktion. Ojämlighet kan endast accepteras om den absolut sett gynnar de sämst ställda. Detta är onekligen ett annat synsätt än Wigforss' utilitarism, Erlanders egalism eller Carlssons arbiträra medborgarrätt.

Jag är emellertid benägen att tro att Rawls' differensprincip i praktisk tillämpning skulle kunna få liknande konsekvenser som socialdemokraternas fördelningsspolitik fått under efterkrigstiden. Men oavsett detta finns det flera möjligheter att visa att differensprincipen vilar på ohållbara grunder. Nozick har t ex gjort ett ambitiöst och komplicerat försök att tillbakavisa denna princip.

Mot bl a Nozicks libertarianism vänder sig Amartya Sen, professor i Harvard och ordförande i IEA. I två uppsatser utvecklar han ett synsätt som går ut på att Pareto-optimala tillstånd på något sätt ändå är objektivt oacceptabla i vissa fall.

Han ifrågasätter att regler för äganderätt etc skulle ha en övergripande prioritet framför frågor om liv och död — t ex vid hungerkatastrofer. Här anar man en koppling till Carlssons medborgarrätt.

Mot Nozicks försvar för människors rättigheter ställer Sen det polemiska exemplet: Bör vi vara förpliktade att rädda den som *knuffats* i vattnet men inte den som *ramlat* i? Men egentligen menar Sen: Bör vi hindra A från att hindra B att utöva sina rättigheter? I så fall bör vi också hindra B:s oförmåga att leva ett mänskligt liv. Var kommer skattetrycket att hamna om vi accepterar detta?

Boken avslutas med tre uppsatser av Michael Walzer i New Jersey vars bidrag inte håller samma klass som Rawls' och Sens. Hans stil är dunkel och abstraktionistisk på ett sätt som tyvärr är alltför vanligt även hos högt ansedda filosofer. Men totalt sett är boken en stimulerande introduktion till de absolut viktigaste principproblemen på det samhällsfilosofiska området.